

पंडित दीनदयाल उपाध्याय शिक्षण संस्था, संचलित,

श्री संत सावता माळी ग्रामीण महाविद्यालय, फुलंब्री

व

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद
प्रायोजित

समाजशास्त्र राज्यस्तरीय परिसंवाद

सामाजिक संशोधनातील उदयोन्मुख समस्या
(Emerging Issues in Social Science Research)

अहवाल

दिनांक १३ फेब्रुवारी २०१९

प्राचार्य
डॉ. एस. आर. टकले

विभागप्रमुख
डॉ. मंजुषा नळगीरकर

श्री संत सावता माळी ग्रामीण महाविद्यालय, फुलंब्री

व

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद प्रायोजित

समाजशास्त्र राज्यस्तरीय परिसंवाद अहवाल

सामाजिक संशोधनातील उदयोन्मुख समस्या

(Emerging Issues in Social Science Research)

दि. १३ फेब्रुवारी २०१९

सामाजिक शास्त्रातील संशोधनाची सद्यस्थिती व भविष्यातील वाटचालीची दिशा ठरविण्याच्या हेतूने "सामाजिक शास्त्र संशोधनातील उदयोन्मुख समस्या" या विषयावर महाविद्यालयामध्ये दिनांक १३ फेब्रुवारी २०१९ रोजी एक दिवसीय राज्य स्तरीय परिसंवादाचे आयोजन करण्यात आले होते. सदरील परिसंवादात ६१ प्राध्यापक व संशोधक विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला होता. सदरील परिसंवादाचे सविस्तर विवेचन पुढीलप्रमाणे :-

उद्घाटन सत्र :-

श्री संत सावता माळी ग्रामीण महाविद्यालयातील समाजशास्त्र विभाग व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद प्रायोजित Emerging Issues in Social Science Research या विषयावरील राज्यस्तरीय परिसंवादाचे उद्घाटन डॉ. संजय साळुंके (अध्यक्षाता, मानव्यविद्या शाखा, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद) यांनी केले. यावेळी बीजभाषक म्हणून डॉ. अनिल कुमार वावरे (अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा) यांची उपस्थिती होती. तर परिषदेच्या उद्घाटन सत्राच्या अध्यक्षस्थानी डॉ. सर्जेराव ठोंबरे (विश्वस्त, पंडित दीनदयाळ उपाध्याय शिक्षण संस्था, औरंगाबाद) हे होते.

परिसंवादाचे प्रास्ताविक महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एस. आर. टकले यांनी केले. ज्यात त्यांनी महाविद्यालयाची आत्तापर्यंतची झालेली वाटचाल आणि विकास यासंबंधी विवेचन केले. उद्घाटनपर भाषणात डॉ. संजय साळुंके म्हणाले की, माणूस समजून घेणे हा सामाजिक शास्त्रातील संशोधनाचा मुख्य हेतू असतो. समाजातील वास्तव शोधण्यासाठी व त्याला समजून घेण्यासाठी संशोधन महत्त्वाचे ठरते. त्यासाठी संशोधन हे प्रामाणिक असणे आवश्यक आहे. सामाजिक शास्त्राचे ज्ञान बौद्धिक न राहता ते व्यवहारक्षम कसे राहिल याचा विचार संशोधकाने करावा. संशोधन म्हणजे निसर्ग व समाजाचे निरीक्षण आहे. परंतु या निरीक्षणा पासून माणूस दूर गेला. त्यामुळे संशोधन अवघड होत चालले आहे. विषयाची जाणीव झाल्या शिवाय संशोधनाला योग्य दिशा मिळणार नाही आणि अभ्यासक्रम निसर्गाशी जोडल्या शिवाय संशोधनाची उंची वाढणार नाही. संशोधन करत असतांना समाज उभारणी व राष्ट्र उभारणीचा विचार व्हावा. त्याचबरोबर मानवा मानवातील अंतर्गत संबंधांचा शोध घेण्यासाठी संशोधन पद्धती वापरल्या जाव्यात. संशोधकाला बदलत्या काळाप्रमाणे बदलता आले पाहिजे. संशोधन संशोधकाला एक प्रकारची दृष्टी देण्याचे काम करत असते, असे महत्त्वपूर्ण विवेचन त्यांनी केले.

बीजभाषक म्हणून बोलत असतांना डॉ. अनिल कुमार वावरे म्हणाले की, सामाजिक प्रदूषण कमी करणारं संशोधन संशोधकांनी करावं. संशोधन हे समाजाला उपयोगी ठरणारे व्हावे. सामाजिक आव्हानांना सामोरे जाऊन समाजाच्या मानसशास्त्राचे निरीक्षण अशा संशोधनातून केले जावे. सध्या समाजात उद्योन्मुख होणाऱ्या अनेक समस्या आहेत. जसे की, कौटुंबिक संबंधात होणारे बदल, मानवाकडून तंत्रज्ञानाचा वाढता उपयोग व त्याचा होणारा दुष्परिणाम, पर्यावरणात होणारे असंख्य बदल, सायबर क्राईम, ग्रामीण व शहरी भागातील समस्या, विकासात अडथळे निर्माण करणारे घटक इ. विषयांवर संशोधन होणे ही काळाची गरज बनली आहे. संशोधकांनी सामाजिक समस्या वा प्रश्नांचे निरीक्षण / अभ्यास करूनच थांबायचे नाहीतर त्या समस्यांवर उपाय योजना ही सुचवायच्या आहेत. तसेच आपल्या संशोधनातून संशोधकाने विकासाचे एखादे मॉडेल उभे करण्याचा प्रयत्न करावा. अर्थात संशोधनाचा उपयोग चांगला समाज निर्माण करण्यासाठी व राष्ट्र उभारणीसाठी झाली पाहिजे, असे मत त्यांनी व्यक्त केले.

अध्यक्षीय समारोप डॉ. सर्जेराव ठोंबरे यांनी केला. अध्यक्षीय समारोपात विचार व्यक्त करीत असतांना डॉ. सर्जेराव ठोंबरे म्हणाले की, सामाजिकशास्त्र विषयातील संशोधकाने निवडलेल्या विषयातील जाणीव वा त्या विषयातील आकलन स्वतः ला किती आहे हे पाहिले पाहिजे. कारण संशोधनाचा हेतू हा ज्ञान निर्मिती बरोबर नवनिर्मितीचा असतो हे संशोधकाने ध्यानात ठेऊन संशोधन करावे. संशोधन ही शिक्षणाची उत्तम अशी पद्धत आहे. संशोधकाने गाव रस्त्याचा विचार करण्यापेक्षा गाव शिवाराचा विचार करून संशोधन करावे म्हणजे अशा संशोधनातून समाजाबद्दलचे वास्तव मांडता येईल.

प्रथम सत्र :-

परिसंवादाच्या प्रथम सत्राचे प्रमुख वक्ते म्हणून डॉ. सुनिल नरवडे (अर्थशास्त्र विभाग, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद) यांची उपस्थिती होती. तर या सत्राच्या अध्यक्षस्थानी डॉ. नवनाथ अघाव (राज्यशास्त्र विभाग, सरस्वती भुवन महाविद्यालय, औरंगाबाद) हे उपस्थित होते. "संशोधनातील समस्या सूत्रण" या विषयावर बोलत असतांना डॉ. नरवडे म्हणाले की, संशोधनात विषय निवड ही महत्त्वपूर्ण अशी बाब आहे. विषय निवडत असतांना त्या विषयाचा उपयोग समाजाला अपेक्षित आहे. म्हणजे त्याचा फायदा समाजाला होईल. संशोधनाच्या तळार्यंत जाण्यासाठी त्या संशोधन विषयाची प्राथमिक माहिती असावी. संशोधकाला संशोधनात तथ्य संकलनाकडे दुर्लक्ष होता कामा नये. संशोधन विषय निवडत असतांना त्या विषयाची पार्श्वभूमी जाणून घेणे गरजेचे आहे. अध्यक्षीय समारोप करत असतांना डॉ. नवनाथ अघाव म्हणाले, संशोधन करण्याची रुची निर्माण करावयाची असते. यासाठी त्याग करावा लागतो. परंतु आमच्या व्यवस्थेने संशोधकाची वृत्ती निर्माण होऊच दिली नाही. तर ती दाबून टाकली जाते असे न होता संशोधन मोकळ्यापणाने झाले पाहिजे, असे मत मांडले. या सत्राचे आभार प्रा. बाबासाहेब लहाने यांनी मानले.

दुसरे सत्र:-

परिसंवादाच्या दुसऱ्या सत्रात "तथ्य विश्लेषण" या विषयावर प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून डॉ. विशाल जाधव (समाजशास्त्र विभाग, टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे) यांनी मार्गदर्शन केले. तर या सत्राच्या अध्यक्षस्थानी डॉ. सर्जेराव बनसोडे (इतिहास विभाग, पंडित नेहरु महाविद्यालय, औरंगाबाद) हे उपस्थित होते.

डॉ. विशाल जाधव हे "तथ्य विश्लेषण" या विषयावर बोलतांना म्हणाले की, तथ्य विश्लेषण हा संशोधनाचा गाभा आहे. तथ्य विश्लेषणावरच संशोधनाचे निष्कर्ष अवलंबून असतात. म्हणून ही संशोधनातील अत्यंत महत्त्वाची पायरी आहे. संशोधनातील निष्कर्षात अचूकता आणण्यासाठी तथ्य विश्लेषणात अनेक आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर केला जातो. जसे की, कॉम्प्युटर, एस.पी.एस.एस., इंटरनेट इ. तसेच सांख्यिकीय मापण तंत्राचा मध्य, मध्यांक, बहुलक चा वापर केला जातो. एस.पी.एस.एस. चा उपयोग संशोधनात कशा पद्धतीने केला जातो हे जाधव यांनी पी.पी.टी. द्वारे उपस्थितांना दाखविले.

अध्यक्षीय समारोप करतांना डॉ. सर्जेराव बनसोडे म्हणाले की, संगणक व विविध सॉफ्टवेअरच्या माध्यमातून होणारे तथ्य विश्लेषण अधिक अचूक व कमी वेळात होत असल्यामुळे याचा फायदा संशोधकाला होत आहे. म्हणून संशोधकांनी या नवीन तंत्रज्ञानाचा आपल्या संशोधनात अधिकाधिक वापर करावा, असे मत मांडले.

तिसरे सत्र :-

परिसंवादाच्या तिसऱ्या सत्रात "संशोधन प्रकाशन" या विषयावर डॉ. मझहर फारुकी (अधिष्ठाता, विज्ञान शाख व उपप्राचार्य डॉ. रफीक झकेरीया महिला महाविद्यालय, औरंगाबाद) यांनी महत्त्वपूर्ण मार्गदर्शन केले. बोलतांना डॉ. फारुकी म्हणालेकी, पेपर कसा असावा, उत्कृष्ट संशोधन पेपरचे निकष कोणते असावेत यावर भाष्य केले. संशोधन पेपर चांगला होण्यासाठी त्यामध्ये साधर्म्यता असली पाहिजे. सारांश लेखाच्या शेवटी नोंदवावा. तसेच संशोधन पेपरची भाषा आणि वाक्यरचना व्यवस्थित असावी. मान्यता प्राप्त जर्नल मध्येच पेपर द्यावा. संशोधन पेपरचा स्तर उत्कृष्ट राहिल याची काळजी संशोधकाने घेतली पाहिजे. तसेच संशोधना मधील वाडमय चोरी संदर्भात विवेचन केले. सायटेशन संदर्भातही महत्त्वाची माहिती दिली.

समारोप सत्र :-

परिसंवादाच्या समारोप सत्रात डॉ. सिंकूकुमार सिंग (शारीरिक शिक्षण विभाग प्रमुख, स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड) हे उपस्थित होते तर अध्यक्षस्थानी श्री. शामसुंदर नाईक (सचिव, पंडित दीनदयाळ उपाध्याय शिक्षण संस्था, औरंगाबाद) उपस्थित राहिले. "संशोधन प्रस्ताव कसा तयार करावा" या विषयावर बोलत असतांना डॉ. सिंकूकुमार सिंग म्हणाले की, आपला संशोधन प्रस्ताव नविन विषयावर व सामाजिक विषय घेऊन असला पाहिजे तेव्हाच त्याला मान्यता मिळते. प्रस्ताव व्यवस्थित बनवावा त्यात व्याकरणीक चुका असू नयेत आणि काही संशोधन प्रस्तावाचे नमुने उपस्थितांना दाखवून मार्गदर्शन केले.

समारोप सत्रात राज्यस्तरीय परिसंवादा विषयीच्या प्रतिक्रिया प्रा. राज पोपळघट व सुकेशिनी खरात यांनी आपल्या मनोगतातून मांडल्या. याप्रसंगी प्रातिनिधीक स्वरूपात डॉ. गजानन मुधोळकर व डॉ. केशन लहाने यांना प्रमाणपत्राचे वितरण करण्यात आले.

अध्यक्षीय समारोप संस्थेचे सचिव, मा. श्री. शामसुंदर नाईक यांनी केला. अध्यक्षीय समारोपात ते म्हणाले की, संशोधनातून ग्राम विकासाचे नवे प्रकल्प व नवे मॉडेल निर्माण होऊ शकतात. संशोधनाचा अधिकाधिक उपयोग राष्ट्राच्या विकासात झाला पाहिजे. या परिसंवादासाठी उपस्थित सर्व मान्यवर, विविध महाविद्यालयातून आलेले प्राध्यापक, कर्मचारी वर्ग, विद्यार्थी यांचे आभार परिसंवादाच्या संयोजिका डॉ. मंजुषा नळगीरकर यांनी मानले. परिसंवादाच्या सुत्रसंचालनाची जबाबदारी डॉ. महेश थोरात आणि डॉ. सुरेश मुंढे यांनी सांभाळली.

परिसंवादाच्या यशस्वीतेसाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एस. आर. टकले, डॉ. मंजुषा नळगीरकर आणि महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापक व शिक्षकेतर कर्मचारी यांनी प्रयत्न केले.

समाजशास्त्र विभाग - राज्यस्तरीय परिसंवाद
"सामाजिकशास्त्र संशोधनातील उदयोन्मुख समस्या"
दि. १३ फेब्रुवारी २०१९
कार्यक्रमाची छायाचित्रे

उद्घाटन समारंभ

पाहुण्यांचे औक्षण करतांना समाजशास्त्र विषयाची विद्यार्थिनी

परिसंवादाचे उद्घाटन करतांना डॉ. संजय साळुंके

डॉ. संजय साळुंके यांचे स्वागत करतांना डॉ. एस. आर. टकले

परिसंवादाचे बीजभाषक डॉ. अनिल कुमार वावरे यांचे स्वागत करतांना डॉ. पी. एम. कल्याणकर

परिसंवादाचे उद्घाटनपर भाषण करतांना (अध्यक्षाता, मानव्यविद्या शाखा, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद)

परिसंवादाचे बीजभाषण करतांना डॉ. अनिल कुमार वावरे (अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा)

परिसंवादाचे प्रास्ताविक मांडतांना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एस. आर. टकले

परिसंवादाच्या उद्घाटन सत्राचे अध्यक्षीय समारोप करतांना डॉ. सर्जेराव ठोंबरे (विश्वस्त, पं. दी. उ. शि. सं. औरंगाबाद.)

प्रथम सत्र

डॉ. सुनिल नरवडे यांचे स्वागत करतांना डॉ. संदीप जगताप

डॉ. नवनाथ आघाव यांचे स्वागत करतांना डॉ. संजीवकुमार पांचाळ

डॉ. सुनिल नरवडे "समस्या सुत्रण" या विषयावर मार्गदर्शन करतांना

डॉ. नवनाथ आघाव अध्यक्षीय समारोप करतांना

दुसरे सत्र

डॉ. विशाल जाधव यांचे स्वागत करतांना प्रा. दिनेश कचकुरे

डॉ. सर्जेराव बनसोडे यांचे स्वागत करतांना प्रा. रामेश्वर बिबे

डॉ. विशाल जाधव तथ्य विश्लेषण या विषयावर मार्गदर्शन करताना

डॉ. सर्जेराव बनसोडे अध्यक्षीय समारोप करताना

तिसरे सत्र

डॉ. मजहर फारुकी यांचे स्वागत करतांना डॉ. संदीप जगताप

डॉ. मजहर फारुकी संशोधन प्रकाशन या विषयावर मार्गदर्शन करताना

समारोप सत्र

डॉ. सिंकुकुमार सिंग यांचे स्वागत करतांना डॉ. संजीवकुमार पांचाळ

डॉ. सिंकुकुमार सिंग संशोधन प्रकल्प प्रस्ताव या विषयावर मार्गदर्शन करतांना

परिसंवादा विषयी मनोगत व्यक्त करतांना प्रा. राज पोपळघट

परिसंवादा विषयी मनोगत व्यक्त करतांना सुकेशनी थोरात

परिसंवादाचे प्रातिनिधिक स्वरूपातील प्रमाणपत्राचे वितरण करतांना

परिसंवादाच्या समारोप सत्राचे अध्यक्षीय समारोप करतांना मा. श्री. शामसुंदर नाईक (सचिव, पं. दी. उ. शि. सं. औरंगाबाद)

परिसंवादाचे आभार व्यक्त करतांना डॉ. मंजुषा नळगीरकर

राज्यस्तरीय परिसंवादातील सहभागी प्राध्यापक व संशोधक विद्यार्थी

राज्यस्तरीय परिसंवादात भोजनाचा आस्वाद घेतांना मान्यवर अतिथी व सहभागी प्राध्यापक, विद्यार्थी